IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 02 May 2026

YOSHLAR ISHTIROKIDA NOMODDIY MADANIY MEROSNI ASRASH VA RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI

Karimova Muqaddas Abdisamatovna

San’atshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Madaniyatshunoslik va nomoddiy madaniy meros

ilmiy-tadqiqot instituti ilmiy xodimi,

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20337715

Annotatsiya: Mazkur maqolada nomoddiy madaniy merosni asrash va rivojlantirishda yoshlarning o‘rni, ularning innovatsion yondashuvlari va zamonaviy texnologiyalar orqali milliy qadriyatlarni saqlash masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, yoshlarning folklor, urf-odat va an’analarni davom ettirishdagi faolligi hamda bu jarayondagi muammolar va istiqbollar yoritiladi.

Kalit so‘zlar: nomoddiy madaniy meros, yoshlar, folklor, an’ana, innovatsiya, madaniy siyosat.

Аннотация. В статье рассматривается роль молодежи в сохранении и развитии нематериального культурного наследия, анализируются их инновационные подходы и использование современных технологий в сохранении национальных ценностей. Освещаются также проблемы и перспективы участия молодежи в передаче традиций и фольклора.

Ключевые слова: нематериальное культурное наследие, молодежь, фольклор, традиции, инновации, культурная политика.

Abstract. This article examines the role of youth in preserving and developing intangible cultural heritage, highlighting innovative approaches and the use of modern technologies in maintaining national values. It also explores the challenges and prospects of youth participation in sustaining traditions and folklore.

Keywords: intangible cultural heritage, youth, folklore, traditions, innovation, cultural policy.

Bugungi globallashuv sharoitida nomoddiy madaniy merosni saqlash masalasi nafaqat madaniy, balki ijtimoiy va ma’naviy ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, yoshlarning ushbu jarayondagi ishtiroki muhim omil sifatida e’tirof etiladi. Chunki aynan yosh avlod milliy qadriyatlarning davomchilari va ularni yangi shakllarda namoyon etuvchilardir.

Yangi O‘zbekiston madaniy hayotida folklor-etnografik tomoshalarning o‘ziga xos innovatsion tendensiyalari joriy etilmoqda. “Bugungi kun nafasi, odamlarni o‘ylantiradigan, hayajonga soladigan, jiddiy ijtimoiy muammolar aks etgan sahna asarlari yaratish teatr ijodkorlari oldida turgan eng muhim vazifalardan hisoblanadi”[1]. Bu vazifalarni amalga oshirishda xalqaro ijodiy aloqalar natijasida o‘zlashtirilayotgan tajribalar, shakl va mazmun jihatidan milliy folklor-etnografik jamoalar ijodida yuz berayotgan yangilanishlar hamda folklor tomoshalaridagi yangi talqin va yondashuvlarni o‘rganish, bu jarayonda kuzatilayotgan muammolarni aniqlash va ular bo‘yicha samarali yechimlar ustuvorlik kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning milliy madaniyatni rivojlantirish, yosh avlodni yuksak ma’naviy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga

qaratilgan qator qarorlari belgilangan vazifalarni amalga oshirishga yo‘naltirilgan. Jumladan 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish yuzasidan O‘zbekistan Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi [2], shuningdek 2023-yil 25-dekabrdagi PQ-405-sonli “Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish, ilmiy o‘rganish va targ‘ib qilishni rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorlarda belgilangan vazifalarni bajarishga xizmat qiladi.

Nomoddiy madaniy meros tushunchasi o‘z ichiga folklor, og‘zaki ijod, urf-odatlar, marosimlar va an’analarni qamrab oladi. Tadqiqotchilar ta’kidlaganidek, *nomoddiy madaniy meros jamiyatning tarixiy xotirasi va madaniy identifikatsiyasining ajralmas qismidir.* Shu bois uni asrashda yoshlarning faolligi alohida ahamiyatga ega.

Hozirgi hayotimizni tetefon, kompyuter, televizor, internet, umuman, zamonaviy elektron texnologiyalarsiz tasavvur qilish qiyin. Zamonaviy texnikalar rivojlangani sari insonning ijtimoiy hayotida ham katta o‘zgarishlar sodir bo‘lmoqda. Turli texnologiyalar vositasida yuzaga kelayotgan turli janrdagi badiiy filmlarning ortishi, ijtimoiy tarmoqlarning faollashgani natijasida tomoshabinlar kundan-kunga folklor san’ati turlaridan uzoqlashib bormoqda. Bunday vaziyatda an’anaviy san’at turlari, xususan, milliy qadriyatlarni aks ettiruvchi folklor san’atini innovatsion texnikalar bilan uyg‘unlashtirib, emotsional ta’siri va tomoshaviyligini oshirish talab etilmoqda. Masalan ekran, sifatli ovoz kuchaytirgich vositalari yordamida tomoshabinlar sonini ko‘paytirish, chiroq, projektor va lazerlar, pirotexnika vositalari, harakatlanuvchi sahna va pardalar, 3D va 5D proyektorlar, dronlar va boshqa ko‘plab turdagi texnik vositalardan folklor ijrosida foydalanishni yo‘lga qo‘yish lozim. *Shu o‘rinda bir narsani alohida ta’kidlash kerakki, folklor san’atiga texnik vositalar yordamida o‘zgartirish kiritish jarayonida uning ma’naviy negizini buzib qo‘ymaslik muhimdir*. Chunki folklor san’ati xalqimizning dunyoqarashini, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ma’naviy, estetik va falsafiy qarashlarini o‘ziga xos tarzda badiiy talqin qiluvchi, o‘nlab janrlarni o‘z ichiga olgan g‘oyat nodir manba hisoblanadi.

“Innovatsiya” atamasi lotincha “novatio” so‘zi va “in” old qo‘shimchasidan tashkil topib, “yangilash”, “o‘zgartirish” ma’nolarini anglatadi. Agar so‘zma-so‘z tarjima qilinsa, “Innovatio” so‘zi “yo‘nalish bo‘yicha o‘zgarish” ma’nosini beradi. Innovatsiya tushunchasining o‘zi ilk bor ilmiy tadqiqotlarda XIX asrda paydo bo‘la boshladi. J. Shumpeter 1900-yillarda ushbu atamani iqtisodiyotda ilmiy foydalanishga kiritgan birinchi olimlardan edi. Shu sabab, davr talabiga ko‘ra, folklor san’ati mutaxassisligini egallayotgan yosh avlodlar ham zamonaviy innavatsion bilimlarga ega bo‘lmog‘i zarur.

Folklor-etnografik tomoshalarning o‘ziga xos murakkab tomonlari shundaki, teatr sahnasidagi spektaklda voqealar ko‘pi bilan uchta planda, ya’ni sahna oldi, o‘rtasi va to‘rida ijro qilinib, kamdan kam hollarda tomosha zalida sodir bo‘lsa, ommaviy folklor tomoshasida mizansahnalar o‘n baravar ko‘payadi va har xil kompozitsiya hamda harakat shaklini olishi mumkin. Mana shu o‘rinda montaj yordamga keladi[3]. Tadqiqotchi I.Sharoyevning ta’kidlashicha, ommaviy tomoshaning montaj tarkibini qurish – bu tomosha g‘oyasini, oliy maqsadini, tugunini, xatti-harakat yo‘nalishini, voqealar qatorini, mazmuni va hissiy cho‘qqisini, nihoyat, yechimini topgan holda, aniq kompozitsiya yaratish demakdir. Ayni chog‘da, rejissyor yechimida bo‘lajak tomoshaning har xil komponentlari almashinuvi va o‘zaro bog‘lanishlari, ularning umumiy ssenariy mazmuni va harakatlanishiga bo‘ysunishi aniqlanadi[4].

Folklor-etnografik tomoshalar rejissurasida rejalashtirilgan ssenariyni sahnalashtirish jarayonida innovatsiyalar juda muhim o‘rin tutadi. Ular tomoshaning ta’sirchanligini hamda ko‘rkamligini oshirishga qaratilgan. Quyida ayrim innovatsiyalar ko‘rib chiqilgan.

Ssenariy tuzishdagi an’anaviy folklor mavzusini zamonaviy kompozitsiya elementlari bilan boyitish. Ssenariyda oddiylikdan kelib chiqib, murakkab syujetlar va janrlardan foydalanish folklor ijrosining ta’sirchanligini ta’minlaydi. Bu jarayonda intertekstual aloqalardan, o‘xshatishlar va ramzlardan foydalanish ijroning ma’nosini boyitadi.

Texnologiya va mediakomponentlardan foydalanish. Yangi texnologiyalarning joriy etilishi, jumladan, LED ekranlar, proyeksiyalar, audio va video tasvirlardan foydalanish orqali sahnaning vizual kuchini oshirish mumkin. Bu folklor-etnografik sahnalarda tabiat manzaralari yoki tarixiy voqealarni realistik ko‘rinishda taqdim etishga yordam beradi. Mediakomponentlar tomoshabinlarni bevosita hodisaga jalb etib, ularda tomoshaning o‘ziga xos taassurotini hosil qiladi.

Interaktivlik va tomoshabinlar bilan hamkorlik. Interaktiv elementlarni joriy etish, masalan, tomoshabinlarni sahnaga jalb qilish yoki ular bilan o‘zaro ta’sirli qismlarni ishlab chiqish jarayoni tomosha jonliligini oshiradi. Tomoshabinlar o‘zida kechayotgan voqeaga bevosita aralashib, xalq an’analarini his qiladi, yanada jonli tajribaga hamda bilimga ega bo‘ladi.

Mukammal sauntrek va jonli musiqa. Ssenariyda xalq kuylari va zamonaviy musiqa uyg‘unlashtirilgan sauntrek yaratish muhim rol o‘ynaydi. Jonli musiqa (orkestr yoki milliy cholg‘ularda ijro etiladigan jonli musiqa) qo‘yilishga ta’sirli muhit yaratib, sahnadagi harakatlarga ritm va dinamika qo‘shadi. Bu folklorning ta’sirchanligini oshirishga yordam beradi.

Kostyumlar va dekoratsiyalar dizaynidagi innovatsiyalar. Kostyumlar hamda dekoratsiyalar tarixiylik va zamonaviylik uyg‘unligida tayyorlanadi. Masalan, milliy liboslarning o‘ziga xos detallarini saqlagan holda, yangi materiallar va bichimlar qo‘shilib, o‘ziga xos zamonaviy ko‘rinish yaratiladi. Bu jarayonda milliy materiallardan foydalanish va minimalizm tamoyillari bilan birlashtirilgan etno-an’anaviy dizayn elementlarini kiritish ham diqqatga sazovordir.

Xoreografiya va badiiy harakatlar innovatsiyasi. Xoreografiyada yangi texnika va stillardan, jumladan, zamonaviy raqs elementlaridan foydalanish orqali folklorning an’anaviy raqslarini yangi qiyofada namoyish etish mumkin. Bu jarayonda raqs qadamlari va sahna harakatlari dramatik taassurotni kuchaytiradi, shuningdek, turli raqs texnikasi va uslublarini birlashtirish orqali ijroga dinamizm qo‘shadi.

Mavzularning kengayishi va yondoshliklar. Folklor an’anaviy mavzular bilan cheklanmasdan, ijtimoiy, ekologik yoki madaniy zamonaviy muammolarni ham qamrab olishi mumkin. Mavzularning kengayishi tomoshaning dolzarbligini oshiradi, tomoshabinlar uchun yanada manzur qiladi, shu bilan birga, folklorni zamonaviy ijtimoiy voqealar bilan uyg‘unlashtirishga imkon beradi. Bu innovatsiyalar folklor-etnografik sahnalarni yanada zamonaviy, ta’sirli va ko‘rkam qiladi hamda tomoshabinlar bilan mustahkam aloqa o‘rnatishga yordam beradi[5].

Zamonaviy yoshlar an’anaviy merosni saqlashda faqat ishtirokchi emas, balki faol ijodkor sifatida ham namoyon bo‘lmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, raqamli platformalar va media vositalar orqali ular milliy qadriyatlarni keng auditoriyaga yetkazmoqda. Bu esa merosning yangi shakllarda yashashiga xizmat qilmoqda. Masalan, folklor namunalarining raqamlashtirilishi va onlayn arxivlar yaratilishi bu borada muhim qadam hisoblanadi. O‘zbekiston nomoddiy madaniy merosini global raqamli maydonga olib chiqadi va uni yo‘qolish xavfidan himoyalaydi.

Shu bilan birga, ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, yoshlar orasida an’anaviy madaniyatga qiziqishning pasayishi, global madaniyatning kuchli ta’siri va yetarli tizimli qo‘llab-quvvatlashning yo‘qligi ushbu jarayonni murakkablashtirmoqda. *Agar yoshlar nomoddiy*

madaniy merosni asrashga befarq bo‘lsa, u holda bu merosning kelajagi xavf ostida qoladi. Shu sababli kelajakda nomoddiy madaniy merosni saqlashda yoshlarning rolini kuchaytirish uchun ta’lim tizimini takomillashtirish, madaniy loyihalarni qo‘llab-quvvatlash va innovatsion platformalar hamda media arxivlarni rivojlantirish zarur. Shu orqali yoshlar nafaqat merosni saqlovchi, balki uni rivojlantiruvchi kuchga aylanishi mumkin.

Nomoddiy madaniy merosni saqlash va yoshlar ishtirokini kengaytirish maqsadida quyidagi yo‘nalishlar taklif qilindi:

keng jamoatchilikni, jumladan yoshlarni jalb qilgan holda an’anaviy san’at turlarini aniqlash, ro‘yxatga olish, raqamlashtirish va targ‘ib qilish;

etnofolklor ekspeditsiyalar, ilmiy- tadqiqot ishlari va grantlar orqali yoshlar uchun amaliy imkoniyat yaratish;

madaniy merosni ta’lim bosqichlariga qo‘shish orqali yosh avlodni bilimsiz qoldirmaslik;

audiovizual kontent (film, video) yaratish bo‘yicha davlat buyurtmalari orqali yosh ijodkorlarni rag‘batlantirish mexanizmlari.

Xulosa qilib aytganda, nomoddiy madaniy merosni asrash jarayonida yoshlarning ishtiroki strategik ahamiyatga ega bo‘lib, u milliy o‘zlikni saqlash va rivojlantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Adabiyot va san’at, madaniyatni rivojlantirish – xalqimiz ma’naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir / – Toshkent: Xalq so‘zi, 2017-yil 4-avgust.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi PQ-112-son “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 03.02.2022-y., 07/22/112/0099-son.
3. Shodiyev B. Teatrlashgan maydon tomoshalari dramaturgiyasi va rejissurasi. San. fan. dok. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis. – Toshkent, 2007. – B. 32.
4. Шароев И. Режиссура эстрадных представлений. – Москва: Просвещение, 1986. – Стр. 360.
5. Karimova M. Folklor-etnografik tomoshalar rejissurasining o‘ziga xos xususiyatlari San’atshunoslik fan. fal. dok. (PhD). ilmiy darajasini olish uchun tay. dis. – Toshkent. 2025. – B. 107.